

EVOLUȚIA CULTURALĂ A SCAUNULUI ORĂȘTIE ÎNTRE 1867 – 1914: SOCIETĂȚI, REUNIUNI, ASOCIAȚII, PRESĂ

MARIUS BÂRLIANU

Colegiul Național „Aurel Vlaicu” Orăștie
barlianumarius@yahoo.com

Cuvinte cheie : Orăștie, cultură, societăți, reuniuni, asociații, presă

Keywords: Orăștie, culture, societies, reunions, associations, press

Evoluția culturală a scaunului Orăștie între instaurarea dualismului austro-ungar și debutul primului război mondial a fost marcată de existența a numeroase forme de manifestare: societăți, reuniuni, asociații, presă. Prin intermediul acestora, românii au contribuit la ridicarea economică, științifică și culturală a orașului Orăștie și a satelor din jur. Astfel, într-o perioadă în care românii erau slab reprezentați în instituții, aceste forme de asociere își vor aduce aportul la transformările cunoscute de societatea românească.

Societățile, reuniunile, asociațiile cu modalități și forme diverse de organizare au avut menirea de a solidariza și de a imprima un anumit progres Orăștiei și satelor din jur. Într-o perioadă în care instituțiile proprii pentru românii de aici lipseau sau erau în număr redus, reuniunile au îndeplinit o misiune socială de prim-ordin și au imprimat un standard mai înalt de activitate culturală și de viață. Pentru cunoașterea mai corectă a apariției, evoluției și aportului acestor societăți și reuniuni ne vom opri asupra câtorva mai de seamă.

Societatea de lectură a tinerimii române studioase de la „Gimnaziul evanghelicoreformat din Orăștie” a fost înființată în anul 1867, o contribuție importantă având-o tânărul Francisc Hossu-Longin, elev pe atunci la Orăștie. Obiectivele societății erau desfășurarea unei activități literare, înființarea unei biblioteci, a unui cor și organizarea de „serate cu declamațiuni”. Chiar de la constituirea societății, studenții au făcut apel la dascălii școlii românești și la „domnii inteligenți”. Au fost aleși ca președinți sau secretari avocații dr. Avram Tincu, Mihai Dobo, protopopii românii Nicolae Popovici și Petru Văleanu etc. Societatea a funcționat până la 26 iunie 1870, timp în care a ținut peste 40 de ședințe și s-au elaborat 30 de „operate”. Activitatea ei modestă, desfășurată într-o perioadă scurtă de timp, trebuie privită prin prisma aportului adus la dezvoltarea sentimentului național, la crearea unui climat românesc în oraș și jur, societatea junimii din Orăștie contribuind alături de celelalte societăți de lectură similare la lupta de afirmare a idealului național¹.

Luând exemplul tinerilor cu care intelectualii, țărani, comercianții și meseriașii români din Orăștie au colaborat, în anul 1868 se constituie „Casina Română”. Aflăm astfel că „intelectualii din Orăștie și cu câțiva fruntași din popor au înființat în 1868 o casină care însă din lipsă de sprijin după trei ani s-a desființat”. În fond, „Casina

¹ Glodariu 1988-1991, p. 781-785.

Română” de la Orăștie se va constitui în 1886 sub denumirea de „Societatea de lectură a inteligenței române din Orăștie și jur”. Obiectivele acestei societăți erau, desigur, mult mai largi deoarece membrii săi și-au propus să devină „un focar pentru sprijinirea literaturii și pentru conducerea vieții sociale”. În prevederile noii societăți putea fi membru orice persoană „fără deosebire de naționalitate, cu cultură și purtare morală bună”. Cum banca „Ardeleana” din Orăștie patrona toate inițiativele mai de seamă, prin membrii ei, participanți activi și la casină, în frunte cu Ioan Mihu, aceștia vor propune organizarea unor „conveniri” însoțite de programe literare, muzicale și teatrale. Casina și-a amenajat un local, o bibliotecă, o sală de biliard etc., putând în mod corespunzător asigura o bună activitate membrilor săi. „Ardeleana” a sprijinit prin sume de bani, prin procurarea unor cărți și abonarea la publicațiile românești, activitatea de la „Casina Română”. După comentariile presei din acea perioadă, „Casina Română” din Orăștie trăia prin inițiativele „câtorva tineri din generația nouă și mai cultă” care „au stârnit un curent social românesc”, asigurând o legătură „între centru și jur pentru a promova interesele sociale și culturale între toți membrii societății”².

O „Casină Română” a luat ființă, în anul 1885, la Cugir, având o conducere formată din protopop Gh. Berceanu, P. Herlea, Th. Crișan și Gh. Berian. Despre casină știm că „nu s-a prea manifestat în viața culturală a Cugirului, totuși s-a menținut și a funcționat după puțină și împrejurări, ținând trează ideea românească din loc, și servind ca un loc de întâlnire a puținilor intelectuali români”. Casina a sprijinit organizarea unei fanfare și orchestre semisimfonice (1893), dar și a unui cor comunal (1908), membrii acestora provenind din intelectuali și muncitori angajați la Uzinele de Fier din Cugir. Manifestările erau realizate vara în aer liber, în fața uzinei, în zilele de joi și duminică după-amiază; în perioada timpului rece, la sală se prezentau concerte periodice³.

De o deosebită importanță este activitatea corului de la Orăștie. În anul 1870, din inițiativa lui Avram Tincu și Ioan Mihai se formează un cor bisericesc sub conducerea unui dirijor sas. Corul debutează în biserică dar nu se poate menține, întrucât dirijorul sas nu pricepea mersul liturghiei ortodoxe. În toamna anului 1883, Ioan Branga, învățător la școala ortodoxă din Orăștie, pune bazele unui cor bisericesc mixt alcătuit din meseriași, elevi români de la Colegiul reformat, doamne și domnișoare din oraș. În preajma Adunării generale a Astei de la Orăștie (1884), I. Branga completează formația corală cu unii membrii ai Reuniunii de cântări a sașilor, cu domnișoare aparținând etniilor germană și maghiară. Cu acest cor a organizat serate muzicale, concerte, petreceri, multe dintre ele desfășurate în scopuri filantropice sau pentru sporirea fondului financiar al corului. Exemplul Orăștiei este urmat și de alți învățători din zonă, care înființează la rândul lor formații corale. Astfel, iau ființă coruri la Romos, Romoșel, Almașul Mic și Balșa.

În anul 1906 corul de la Orăștie va lua parte la Festivalul organizat de Societatea muzicală „Carmen” din București, unde au fost invitate toate societățile corale din România. În urma concursului Reuniunea de cântări de la Orăștie a fost distinsă cu „Diploma de onoare” și „Medalia de aur”. Activitatea Reuniunii continuă și după acest mare succes, cu deplasări la Șibot, Geoagiu și Poiana Sibiului. În anul 1913, la Adunarea generală a Astei, producția corală a Reuniunii a fost „una din atracțiile serbărilor culturale din Orăștie”⁴.

² Iliescu, Istrate 1974, p. 141-142.

³ Cugir-500 (1493-1993) 1993, p. 156-158.

⁴ Vîrtopeanu 1982-1983, p. 618-622.

În anul 1886 se înființa la Deva „Reuniunea femeilor din comitatul Hunedoara”⁵. Numărul mare de membri din Orăștie al Reuniunii femeilor a determinat înființarea în această localitate a unei filiale. Astfel, în 1888 se constituie „Reuniunea femeilor din Orăștie”, care își va îndrepta atenția pentru „înmintarea industriei de casă și ajutorarea fetițelor și văduvelor sărace”. Un alt obiectiv de realizat era acțiunea de susținere a unei învățătoare pentru școala ortodoxă. În anul 1907 Reuniunea femeilor din Orăștie număra 31 membri fondatori și 16 ajutători. Reuniunea femeilor a inițiat și susținut serate și sezători literare în colaborare cu alte asociații, a organizat Atelierul de țesătorie din Orăștie, a dat un sprijin deosebit internatului de fete și mai ales orfelinatului pentru copiii români, a amenajat diferite expoziții cu vânzare accesibilă etc. Atelierul de țesătorie era îngrijit de Victoria Erdely și Tiberia P. Barceanu, creațiile sale fiind cunoscute în Austria, Franța, Ungaria, SUA, România etc. Pentru desfacerea produselor și educație, atelierul a organizat câteva zeci de expoziții, la Hațeg, Cugir, Brad, Deva, Sibiu, Viena și, bineînțeles, în mai multe rânduri la Orăștie. „Reuniunea femeilor din Orăștie” are meritul de a fi impulsionat valorificarea creațiilor etnografice locale, domeniu mai puțin cercetat pe atunci⁶.

La rândul lor, femeile greco-catolice au constituit în 1897 „Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii greco-catolice din Orăștie”⁷. În anul 1912, la Cugir se înființează „Reuniunea femeilor unite Sf. Maria” cu scopul de a înzestra și înfrumuseța biserica, a promova pietatea religioasă între credincioase și a crea deprinderi caritative sociale. În aceste scopuri, foloseau ca mijloace taxele membrilor, contribuțiile benevole, veniturile de la petreceri, concerte etc.⁸.

Inițiativa fondării unei societăți culturale menite să activeze pentru încurajarea și sprijinirea reprezentațiilor teatrale în limba română, se concretizează în anul 1870 la Deva prin constituirea „Societății pentru Fond de Teatru Român”⁹. La Orăștie, cele dintâi spectacole au fost date de trupele teatrale din Sibiu (1859) și de trupa lui Matei Millo, aflată în turneu (1870). Efectele acestor turnee se vor vedea în acțiunile inteligenței locale care constituie la Orăștie o filială a „Societății pentru Fond de Teatru Român” și în faptul că asociațiile existente se vor manifesta public prin acțiuni artistice tot mai variate. Un alt eveniment au fost turneele trupei lui G. A. Petculescu la Orăștie, în anii 1878, 1880 și 1882. Diletanții din Orăștie au oferit reprezentații teatrale din dramaturgia lui V. Alecsandri în 1885, 1888 și 1892. Era important că se promova creația autohtonă și se antrenau într-o activitate artistică intelectualii, meseriașii, țărani, că prin teatru se influența artistic și social un anumit public, căruia i se făcea o educație națională și politică. Anul 1897 a marcat și pentru teatrul de la Orăștie un moment de seamă. „Societatea pentru Fond de Teatru Român” își ține acum adunarea generală în Orăștie. Sărbătoarea este marcată prin pregătiri speciale, printr-o activitate intensă și hotărâri esențiale în vederea dezvoltării mișcării teatrale românești din întreaga Transilvanie. Din anul 1907, la conducerea „Societății pentru Fond de Teatru Român” s-a aflat, în calitate de președinte Ioan Mișu din Orăștie¹⁰.

Înființarea în anul 1861 a „Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român”-ASTRA, marca împlinirea unor idealuri culturale ale fruntașilor

⁵ Dan 1983, p. 181-182.

⁶ Iliescu, Istrate 1974, p. 149-150.

⁷ Orăștie (775) 1999, p. 141.

⁸ Cugir-500(1493-1993) 1993, p. 158.

⁹ Dan 1983, p. 116-120.

¹⁰ Vîrtopeanu 1981, p. 400-402.

revoluției române de la 1848. Cu patru participanți la constituirea Astrei, Orăștia va trece ea însăși la organizarea unui despărțământ. Înființarea despărțământului IX Orăștie al Astrei în anul 1890, era și o recunoaștere de către Comitetul Central a rolului jucat în mișcarea națională, culturală și spirituală de către orașul Orăștie¹¹. Dar înființarea unui despărțământ la Orăștie mai era justificată și de ponderea numerică pe care orăștienii o aveau în cadrul despărțământului Sebeș de care aparțineau încă din anul 1870. Dintr-un total de 32 membri ordinari, 18 erau din Orăștie și comunele aparținătoare, iar din 45 membri ajutători, de asemenea 18 erau de aici. Ca director al comitetului cercual a fost ales Ioan Mihui, care a îndeplinit funcția până în 1898, când este ales Ioan Popovici. Acesta conduce filiala de la Orăștie a Astrei până în anul 1910, când demisionează și este ales Aurel Vlad¹².

Despărțământul Orăștiei își ținea adunarea generală o dată pe an la Orăștie sau în alte localități din jur, prilej de a impulsiona viața românilor de aici. Dar cea mai importantă acțiune căreia Despărțământul și directorul său trebuiau să-i facă față, era pregătirea și desfășurarea Adunării generale a Astrei, care la Orăștie a avut loc în anii 1884 și 1913. Un raport al comitetului cercual Orăștie al Astrei din anul 1912 ne arată că despărțământul avea patru agenturi, în comunele Geoagiu de Jos, Rapoltul Mare, Romos și Vinerea, și patru biblioteci, cu un număr de 61 abonați la „Biblioteca populară”. Numărul membrilor era de 91, repartizați astfel: 9 fondatori, 12 pe viață, 9 ordinari și 61 ajutători. Între membri se numărau nu numai persoane fizice, ci și instituții bancare, reuniuni economice și culturale, comune etc. În Orăștie și jur, ASTRA a impulsionat în mod constant școala și biserica, muzica și sănătatea publică, politica națională și agricultura, presa și orizontul meseriașilor, armata și preocupările financiar-comerciale etc.¹³.

În comitatul Hunedoara, un loc de frunte în activitatea publicistă a revenit Orăștiei, care a slujit crezului conform căruia „cultura unui popor atârnă de la numărul celor ce citesc”. În Orăștie s-au publicat atât ziare angajate politic și care și-au mărturisit deschis această angajare, cât și foi literare, economice, științifice, umoristice etc. Vom încerca în cele ce urmează o enumerare a periodicelor orăștiene, procedând la o grupare a lor după profilul pe care l-au avut:

- ziare cu orientare politică: „*Revista Orăștiei*” (1895-1899); „*Activitatea*” (1901-1905); „*Libertatea*” (1902-1940).

- periodice cu profil cultural: „*Palavre*” (1906); „*Foaie interesantă*” (1907-1917 și 1919-1933); „*Studii științifice*” (1910-1912); „*Hades*” (1912); „*Cosânzeana*” (1911-1915); „*Convorbiri științifice*” (1917-1920).

- publicații economice: „*Bunul econom*” (1899-1907); „*Tovărașia*” (1905-1911).

- calendare: „*Calendarul Național al Fcii Interesante*” (1907-1915); „*Calendarul Interesant*” (1914).

- publicații umoristice: „*Bobârnaci*” (1911-1914); „*Cucuveica*” (1910).

- publicații în limba maghiară: „*Szászváros és vidéké*” (1913)¹⁴.

Presa orăștiană, fie ea culturală, științifică, economică sau de alt profil, publicată în limba română sau maghiară, s-a încadrat în ansamblul general al presei din Transilvania, fiind însă ancorată în realitățile zonei în care s-a tipărit. Luptând,

¹¹ Pentru libertate și unitate națională 1990, p. 253.

¹² Lazăr 1993, p. 4.

¹³ Andruș 1988-1991, p. 438-443 și 449-452.

¹⁴ Vezi pentru această problemă Andruș 1984-1985, p. 405-418.

prin mijloacele specifice lor, pentru ridicarea economică, științifică, culturală a zonei, publicațiile din Orăștie au contribuit și ele la transformările cunoscute de societatea românească.

Bibliografie

- Andruș 1984-1985 – R. Andruș, *Periodice hunedorene din colecțiile Muzeului Județean Deva (1876-1948)*, în *Sargetia*, XVIII-XIX, 1984-1985, p. 403-434.
- Andruș 1988-1991 – R. Andruș, *Lucrările Adunărilor Generale ale Astrei ținute în județul Hunedoara*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988-1991, p. 437-459.
- Cugir – 500 (1493-1993) 1993 – *Cugir – 500 (1493-1993)*, Sibiu, 1993.
- Dan 1983 – P. Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți. Dicționar cronologic*, București, 1983.
- Glodariu 1988-1991 – E. Glodariu, *Despre „Societatea de lectură a tinerimii române studioase de la Gimnaziul din Orăștie”*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988-1991, p. 781-785.
- Iliescu, Istrate 1974 – I. Iliescu, T. Istrate, *Orăștie – 750 de ani*, Deva, 1974.
- Lazăr 1993 – I. Lazăr, *Dr. Aurel Vlad, director al Despărțământului Orăștie al Astrei*, în *Astra la Orăștie*, 1993, p. 4.
- Orăștie (775) 1999 – *Orăștie – 775*, Deva, 1999.
- Pentru libertate și unitate națională 1990 – *Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene (1848-1920)*, București, 1990.
- Vîrtopeanu 1981 – M. Vîrtopeanu, *Din activitatea „Societății pentru Fond de Teatru Român” în județul Hunedoara*, în *Sargetia*, XV, 1981, p. 399 – 405.
- Vîrtopeanu 1982 – 1983 – Maria Vîrtopeanu, *Din activitatea Reuniunii de cântări din Orăștie*, în *Sargetia*, XVI - XVII, 1982-1983, p. 617 – 623.

The cultural evolution of the District of Orăștie between 1867-1914: societies, reunions, associations, press

Abstract

The societies, reunions, associations with different methods and forms of organization aimed at joining together and offering certain progress to Orăștie and the neighbouring villages. In a period when the institutions for the Romanians were missing or were scarce, the reunions gave a higher standard of cultural activity.

The press in Orăștie, be it cultural, scientific, economic, or any other type, published in Romanian and Hungarian and was part of the general ensemble of the press in Transylvania. At the same time it was rooted in the realities of the area where it was published. Fighting through specific means for an economic, scientific, cultural rise of the area, the publications in Orăștie contributed too to the changes of the Romanian society.